

Skupina 42 – nové básnické symboly v polské recepci po roce 1989

VERONIKA FORKOVÁ

Polská bohemistika po roce 1989 zažívá novou, svěží vlnu zájmu o českou literaturu.¹ Bohemisté samozřejmě nezapomínají na otázky již dříve zpracovávané a s novými souvislostmi jejich pojetí prohlubují, především je ale lákají bílá, nezmapovaná místa, která se mohou otevřeně zkoumat teprve s uvolněním politické situace. K nejvyhledávanějším obdobím patří druhá polovina 20. století s přesahem do doby válečné a předválečné. Postupně se odhalují nové a nové skutečnosti; v popředí sice neměnně stojí dva nejuznávanější představitelé současné literatury – Bohumil Hrabal a Milan Kundera –, ale tematický záběr se velmi rozšiřuje a intenzivnímu zájmu se těší mnoho autorů dříve neznámých či okrajových.² Jaká témata se v nepřeborném množství nových objevů devadesátých let stala pro polskou recepci zásadními?

K těm, již vytrvale přitahují pozornost – a to jak publicistiky, tak univerzitní bohemistiky – lze bezpochyby zařadit generaci Skupiny 42, zejména tvorbu Jiřího Koláře a Ivana Blatného. Ten, kdo se v recepci české literatury v Polsku alespoň trochu orientuje, by se však mohl podívat: básníci a poezie jako jedno z nejpřitažlivějších témat? V Polsku má totiž česká literatura dobrý zvuk, ale to hovoříme o Jaroslavu Haškovi (a spíš u starší generace), Václavu Havlovi, Milanu Kunderovi – a samozřejmě o Bohumilu Hrabalovi. Česká poezie si naopak cestu k polskému čtenáři hledá už tradičně mnohem hůře; byla a je méně vydávána, jen nepatrně je zmiňována v běžném tisku (na rozdíl od poměrně častých pole-

---

1] Dlouhodobější přehled polské bohemistiky srov. Niedziela 1995, Poslední 1996.

2] Zmíňme na ukázkou: M. Ajvaz, E. Bondy, J. Deml, V. Fischl, J. Gruša, J. Hauková, B. Hiršal, D. Hodrová, J. Kratochvil, V. Linhartová, V. Macura, J. Škvorecký, J. Topol, O. Wenzl, I. Wernisch atd.

mik o české próze) a má i menší zastoupení v odborných textech.³ Situace se sice v devadesátých letech částečně proměňuje, a to především díky nárůstu literárních časopisů, které se o propagaci současné české poezie zasazují⁴ a mají odvahu uvádět vedle známějších spisovatelů i mnoho textů básníků nezavedených, včetně Jiřího Koláře a Ivana Blatného, ale je ještě dlouhá cesta od občasného časopiseckého publikování k vytrvalému a důslednému zkoumání jasně vymezené skupiny umělců. Opět tedy ta otázka: odkud se bere zájem o básníky Skupiny 42?

Jednu z odpovědí nabízí polský bohemista Józef Zarek. V článku Vertikální a horizontální systém hodnot v rané poezii Jiřího Koláře (1994) představuje literaturu jako dynamický jev, který na společenské změny reaguje vnitřním pnutím a potřebou znovu a nově promyslet literární otázky. Takovou práci kdysi vykonala generace bratří Čapků a také umělci Skupiny 42. Naše současné uvažování o literatuře, říká Zarek, se ocitá v podobné situaci společenských změn, a tedy i proto má smysl vracet se k básnické tvorbě Jiřího Koláře. Suma prozkoumaných textů polské bohemistiky mě dále vede k ještě jinému návrhu. Velkou roli v chápání kultury vlastní i jiné země hraje kontinuita a uvádění jednotlivých jevů do širších souvislostí. Sledování návazností se jistě nabízelo jako nutný a podstatný recepční přístup zvláště v devadesátých

---

3] S největším zájmem bohemistů se patrně setkal František Halas, ale původní velké zaujetí (na přelomu čtyřicátých a padesátých let dané zejména jeho osobními kontakty s polskými umělci a vynikajícími překlady Słowackého a Mickiewicze do češtiny) se postupně vytrácí a Halasova tvorba se stává spíše pozadím pro úvahy o mladších básnících. Výrazněji se zapsal také Jaroslav Seifert. I tento recepční příběh má ovšem své ale: Seifert se pro polské bohemisty plně narodil teprve tehdy, když se stal nositelem Nobelovy ceny. Knižní trh situaci poezie jen dokládá: první výbor z básní Františka Halase *Oczekiwanie* vychází v roce 1959, tedy až deset dlouhých let od úmrtí opěvovaného básníka. Byl to ovšem nemalý počín vzhledem k tomu, že šlo o jednu z vůbec prvních českých sbírek, přeloženou v poválečném období. Pro srovnání: tehdy se od konce války stačilo na polském knižním trhu objevit kolem 230 českých prozaických děl. Současné, posledně zveřejněné údaje jsou podobně jednoznačné: mezi 46 vydanými českými knihami v období 1990–1995 se vyskytují pouze tři básnické sbírky.

4] Za množství nových, po regíonech rozestých periodik uvedme alespoň časopis s bohatou tradicí *Literatura na Świecie*, který téměř každý rok vydává české číslo, velmi důsledně a zajímavě připravené.

letech, kdy bylo třeba nově uchopit velkou část současné literatury. A právě jeden z důležitých svorníků, který umožňuje osvětlit mnoho jevů jak poválečné literatury, tak ovšem i literatury předválečné, zosobňuje Skupina 42.

Tvorba Jiřího Koláře je zmiňována v mnoha různorodých textech; časté jsou ukázky z jeho básní, objevilo se několik rozhovorů i recenze výtvarného umění. Básně z období Skupiny jsou nahlíženy skrze teoretické stati Jindřicha Chaloupeckého. Jiří Kolář jeho teze skvěle naplňoval: využívá napětí ze střetu vysokého a nízkého, konvenčního a originálního, centrálního a periferního. Často se k sobě například přibližují prvky městské mluvené řeči a vyšších stylových rovin. Přitom ale pohled z periferie neznamena rezignaci na základní hodnoty, dovoluje naopak jejich aktualizaci: syrový jazyk ulice přenáší hodnoty z knih do života (Zarek 1990, 1994, 1995, 1997a).

Vývoj Kolářovy tvorby je pak Leszkiem Engelkingem charakterizován jako „od slova k mlčení“ (Engelking 1994b, 1996). Jiří Kolář své básnění natolik přetváří, že se od něj nakonec odvrací a stává se „mlčícím“ výtvarníkem. Patrná je nedůvěra v etickou hodnotu slova – v experimentech (například v koláži typu chiasmáž) slovo prozkoumává, znevažuje a ukazuje, že může sloužit nejrůznějším účelům, pravdě i lži, dobru i zlu. Podobných postupů koláží si Engelking všímá také na původních „verbálních“ textech: jejich střetáváním vznikají nové výpovědi, charakteristické svou dialogičností (Engelking 1999a). Považuji za zajímavé, že Engelking přiznává celé Kolářově tvorbě jednoznačně morální charakter. Nejde tedy pouze o originalnost experimentu, o hru, skrytý humor, ale především o myšlenkový ponor, vážnost a bolest.

Mezi Kolářovi blízkými autory se ocitá Josef Kainar a v následující generaci Miroslav Holub⁵, zmiňován je i další člen Skupi-

---

5] Polský zájem o Holubovu tvorbu, byť ho nelze poměřovat se Skupinou 42, je zajímavý jev. Nejenže vyšel knižní výbor z jeho poezie, ale objevují se překvapivé hlasy, že Miroslav Holub, jeden z nejznámějších českých básníků v zahraničí, není v rodné zemi nijak zvlášť uznáván. Ještě v druhé polovině osmdesátých let

ny 42 Jan Hanč. Především je však Jiří Kolář spojován s Bohumilem Hrabalem. Oběma je blízká ironie, groteska, černý humor. Při hledání přechodu mezi českou modernou a postmodernou zkoumá Józef Zarek právě tvorbu Hrabalovu a Kolářovu. Prvky, které nachází (individuálnost, využívání dokumentů, vzrůstání role intertextuálních technik, prolínání stylů, znovuoobjevení ústního podání), předznamenávají to, co se později bude označovat jako postmoderní (Zarek 1995). A tady jsme se velmi přiblížili recepci Ivana Blatného.

Tvorba Ivana Blatného nemůže (na rozdíl od Koláře) přitáhnout polského čtenáře svou světoznámostí. Možná však nadšené obdivovatele našla právě proto, že je Blatný zvláště díky svému životnímu příběhu tak tajemný a skrytý. Podle slov Zbigniewa Macheje ovlivnila stať o Ivanu Blatném a ukázka z jeho básní, publikované v časopise *Brulion* v roce 1990, mladé polské autory natolik, že se z něj stal básník téměř kultovní (Machej 1994a). Překlady textů pravidelně zveřejňoval časopis *Literatura na Świecie*, zde také proběhla diskuse o knižním výboru jeho básní v překladu Leszka Engelkinga (Blatný 1993, diskuse Machej 1994a, 1994b, Engelking 1994a).

Skrze topos města analyzuje texty Skupiny 42 (a zvláště Ivana Blatného) bohemistka Izabela Mroczeková. V centru zájmu se ocitá člověk se svým každodenním životem ve velkoměstském prostředí a městský prostor se stává prostorem mýtotvorným i mytologizovaným. Tato mytologie má však hlubší vyznění – poznáváním města poznávají tvůrci sami sebe a uchopují svou identitu (Mroczek 2002, 2003). Józef Zarek podobně hovoří o tom, že „nové umění“ Skupiny 42 s sebou přináší nový mýtus – mýtus člověka, obyvatele měst (Zarek 1995, 1997a).

Obdobím po roce 1948, kdy Blatný zůstal v Anglii, se více zabývá Leszek Engelking. Upozorňuje na básnické vzory Blatného prvních sbírek – Jaroslava Seiferta a Vítězslava Nezvala; to je

---

byl prý velmi oblíbený i v Polsku, což potvrzuje množství básní, publikovaných v časopisech (srov. Machej 1997).

zajímavé srovnat se Zarkovým pohledem na roli tradice u Jiřího Koláře.⁶ V Blatného pozdních sbírkách je patrný návrat k metodám, jež se blíží surrealismu, zvlášť výrazná je mnohojazyčnost básní. Ivan Blatný proto podle Engelkinga nepíše typickou nostalgickou emigrační poezii: jeho básně jsou bojem o paměť a vlastní identitu (Engelking 2002).

Podobně i Izabela Mroczeková ukazuje, že způsob, jakým si Blatný může udržet pocit vnitřní soudržnosti, spočívá jednak v rozvíjení paměti a vzpomínek, jednak v samotné činnosti psaní (Mroczek 1997). Význam mnohojazyčnosti básní a stírání hranic mezi jednotlivými jazyky posouvá: vzniká jeden mezinárodní, nadnárodní jazyk. A nejen to. Stíráním hranic mezi identitou jednotlivých národů se utváří identita nová – identita Evropana. Zde se podle ní projevuje výjimečná intuice Blatného, který nejenže žil v ústraní a nemohl tedy přímo reflektovat evropské dění, ale také zemřel dříve, než se tato problematika začala hojně tematizovat jako postmoderna.

Doplňme jednotlivé postřehy v souhrnný portrét. Tvorba Skupiny 42 propojovala mnohovrstevnatou poetiku meziválečné poezie. Jsou v ní patrné stopy avantgardy; surrealismus⁷ je zmiňován jako inspirace v počátečních fázích (jak u Koláře, tak u Blatného), postupně se však poetika Skupiny proměnila a tomuto proudu vzdálila (Engelking 1992). Zároveň Skupina 42 představuje odvrát od avantgardní, karnevalově nezávazné zábavy. Tím je blízká poci-

---

6] Podle Józefa Zarka Skupina 42, vytvářející své „nové“ umění, nezavrhovala tradici celkově, ale čerpala z tradic o generace dál. U Jiřího Koláře nachází Zarek prvky idyly, selanky (*Křestný list*) či užívání sylabického verše (*Limb a jiné básně*). Nezapomíná však ani na Kolářovu blízkost poezii Františka Halase (Zarek 1990, 1994).

7] Surrealismus upoutává pozornost polských badatelů nepochybně i proto, že zatímco v české literatuře má své pevné místo, v polské literatuře se jeho vliv projevil jen málo. Příčiny tohoto rozdílného stavu vysvětluje L. Engelking takto: zatímco polská avantgarda se musela postavit proti svým ohromně silným romantickým tradicím, a tedy čelila i jejich výrazně presurrealistickým prvkům, česká avantgarda naopak mohla z romantismu svobodně a hojně čerpat, což ji nepřímou vedlo až k surrealismu (Engelking 1992).

tům celé válečné generace mladých (Zarek 1995, 1997) a také halašovské linii poezie, která je všeobecně pojmána jako spirituální, temná a plná motivů smrti (Zarek 1990, 1993, 1994; Engelking 1994, 1999c). Zde jsme blízko dalšímu zdroji Skupiny 42: jsou jím čeští předchůdci moderních směrů – především Richard Weiner, ale také Ladislav Klíma a Jakub Deml, získavší si pozornost především kvůli spjatosti s „temně“ laděným proudem literatury⁸ (Waczków 1983; Engelking 1989, 1999, 2000). U Skupiny 42 se nezapomíná ani na ovlivnění existencialismem (Mroczek 2002, Engelking 1999c). Zmiňován je také následný vliv Skupiny na autory kolem časopisu *Květen* (Engelking 1999c). Avšak mnohem více je vyzdvihována jiná návaznost: Skupina 42 vytvořila základ, od něhož se odvíjejí díla, která budou později označována jako postmoderní literatura. Kolem pojetí české verze postmoderny a jejích kořenů proběhly několikrát polemiky⁹ – a nebyly dány pouze zájmem o samotnou postmodernu. Fascinující je pro polské badatele jiná skutečnost: v tomto bodě se skrze Skupinu 42 spíná oblouk mezi avantgardou a moderními směry až k tvorbě Bohumila Hrabala. Nejzkoumanější a nejoblíbenější český autor v Polsku je tak propojen nejen s tradicí české avantgardní literatury, ale také s různými -ismy, tedy směry světového charakteru.

Celý uvedený „koktejl“ směrů a poetik můžeme shrnout do přehlednější tendence: ten, kdo se v Polsku v posledních patnácti letech snaží nově a objevně nahlédnout českou literaturu, hledá v ní především prvky, které by ji mohly oživit, tj. vřadit mezi světové literární proudy, a které by ji oprostily od dlouho propagovaného výkladu jako lidové, plebejské literatury. Tyto inspirativní rysy jsou spatřovány zejména v „temné linii“ litera-

---

8] Tito autoři jsou též zmiňováni v úvahách o českém expresionismu. Ten sám není v polské recepci často zkoumaným jevem, ale nezřídka se na expresionistické prvky autorů odkazuje. Vývojový sled se počíná u F. Kafky, F. Werfla, poté se přechází právě přes R. Weínera, J. Demla, ale i J. Haška. Zvlášť tematizována byla role brněnské Literární skupiny (srov. Kuligowska 1989, 1991).

9] V souvislosti s pojetím české postmoderny u Květoslava Chvatíka se bohemisté poměrně často věnují vztahům mezi modernou a postmodernou, ale též avantgardou, neoavantgardou a postavantgardou (srov. Engelking 2001; Janaszek-Ivaničková 2002; Zarek 1995, 1997; Žygadło 1999).

tury, v linii, kterou lze v širokém pojetí spojovat s expresionismem, existencialismem, surrealismem i s postmodernou. Tvorba Skupiny 42 tvoří důležitý bod, v němž se právě zmíněné tradice moderních směrů scházejí a pak proměněné i přehodnocené z něho vycházejí a svébytně spoluutvářejí další literární vývoj. Zároveň výborně zosobňuje ty vlastnosti české literatury, které jsou považovány za inspirativní, neboť narušují stereotypní obraz měšťácky přízemní literatury. Pokud má česká poezie představovat živý a inspirativní prvek současné kultury, musí se upozornovat právě na to originální, znepokojující, kontroverzní.

Literatura

BLATNÝ, Ivan

1993 *Szkoła specjalna*, přel. a ed. L. Engelking (Kraków: Fundacja Brulionu)

DĄBROWSKA, Elżbieta

2001 Wiersze – obrazy Václava Havla i Jiřího Koláře. O korespondenci sztuk artystycznej wypowiedzi, in *Současné vztahy české a polské literatury. Współczesne kontakty literatury czeskiej i polskiej*, ed. L. Martinek (Opava: Slezská univerzita), s. 56–67

ENGELKING, Leszek

1989 Gra na serio (Garść luźnych uwag na marginesie polskiego wyboru poezji Richarda Weinera), *Literatura na Świecie*, č. 5–6, s. 607–616
1992 Surrealizm w liczbie mnogiej, *Literatura na Świecie*, č. 10–12, s. 204–244

1993 Przerwy w życiorysie, *Literatura na Świecie*, č. 11, s. 297–302

1994a Błatny według Macheja, *Literatura na Świecie*, č. 9, s. 339–343

1994b Słowo i milczenie Jiřego Koláře, *Literatura na Świecie*, č. 9, s. 213–227

1996 Na początku było słowo, *Tygiel Kultury*, č. 2, s. 108–111

1999a Tekst cudzy, tekst własny, *Czas Kultury*, č. 2, s. 35–38

1999b Nie wysłany list miłosny, *Literatura na Świecie*, č. 5–6, s. 293–306

1999c Jiří Kolář, Ivan Blatný, Grupa 42 (Skupina 42), in *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomów 1890–1990. Literatura czeska*, ed. H. Janaszek-Ivaničková (Katovice: Śląsk)

2000 Dwie strony muru, *Nowe Książki*, č. 8, s. 48–49

2001 *Surrealizm, underground, postmodernizm: szkice o literaturze czeskiej* (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego)

2002 „Miejsca, które opuściliśmy, żyją dalej.“ Nostalgiczne przywoływanie przeszłości w emigracyjnej poezji Jana Lechonia i Ivana Błatnego, in *Česká a polská emigrační literatura. Emigracyjna literatura*

czeska i polska, edd. L. Martinek, M. Tichý (Opava: Slezská univerzita v Opavě), s. 122–134

JANASZEK-IVANIČKOVÁ, Halina

2002 *Nowa twarz postmodernizmu* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego)

KULIGOWSKA, Hana

1989 Udział brneńskiej Literární skupiny w czeskim życiu literackim lat dwudziestych (powstanie i program), in H. K.: *Literackie i folklorystyczne sondáže (Polono-Slavica Varsoviensia)* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego), s. 79–101

1991 Wokół ekspresjonizmu brneńskiej Literární skupiny, *Pamiętnik Słowiański*, s. 119–127

MACHEJ, Zbigniew

1994a Błatný według Engelkinga, *Literatura na Świecie*, č. 9, s. 287–292

1994b Engelking według Engelkinga, *Literatura na Świecie*, č. 9, s. 344–345

1997 Holub niepotwierdzony, *Literatura na Świecie*, č. 7, s. 298–301

MROCZEK, Izabela

1997 Kilka uwag o twórczości Ivana Blatnego, in *Ponowoczesność i tożsamość*, edd. B. Tokarz, S. Piskor (Katowice: Wydawnictwo OK SPP), s. 212–220

2002 Miasto w poezji Ivana Blatnego, in *Nadzieje i zagrożenia. Slawistyka i komparatystyka u progu nowego tysiąclecia*, ed. J. Zarek (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego), s. 284–290

2003 Obraz miasta w twórczości czeskiego pokolenia wojennego na przykładzie poezji Grupy 42, *Pamiętnik Słowiański*, č. 1, s. 61–68

WACZKÓW, Józef

1983 Powszedniość niepowszedna, *Literatura na Świecie*, č. 2, s. 219–220

ZAREK, Józef

1990 Eksperyment a literatura popularna (na przykładzie poezji J. Kolářa), in *W kręgu literatury popularnej. Slavica*, ed. I. Opacki (Katowice: Uniwersytet Śląski), s. 38–44

1993 *Poezja i myśl* (Katowice: Uniwersytet Śląski)

1994 Vertikální a horizontální systém hodnot v rané poezii Jiřího Koláře, in *Literatura a komerce* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého), s. 42–45

1995 Przeciwi międzywojennej awangardzie. Propozycja czeskiej Grupy 42, in *Postmodernizm w literaturze i kulturze krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, edd. H. Janaszek-Ivaničková, D. Fokkema (Katowice: Śląsk), s. 149–154

1996 K současné deníkové literatuře, in *Světová literárněvědná bohemistika 2. Úvahy a studie o české literatuře*, ed. L. Merhaut (Praha: ÚČL AV ČR), s. 703–708

1997a Mít w miejsce utopii. Z diagnoz czeskiej Grupy 42, in *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian 3*, ed. B. Tokarz (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego), s. 57–63

1997b Czeska literatura awangardowa i postawangardowa z polskiej perspektywy, in *Konsekwencje sąsiedztwa polsko-czeskiego dla rozwoju języka i literatury. Polsko-české sousedství v rozvoji jazyka a literatury*, edd. T. Z. Orłoś, J. Tamborský (Wrocław: Stała Wspólna Polsko-Czeska Komisja Nauk Humanistycznych), s. 117–123

ŻYGADŁO, Dorota

1999 Tendencje postmodernistyczne w czeskiej prozie powojennej, in *W kręgu kultury Słowian*, ed. E. Tokarz (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego), s. 169–174

Mgr. Veronika Forková, Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej, Lublin